

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

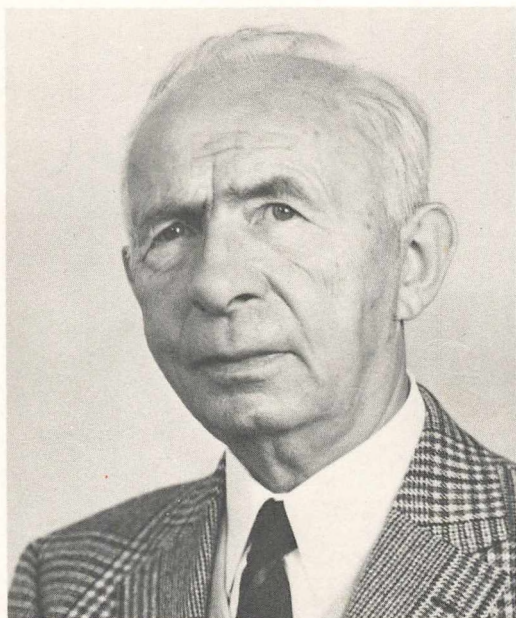
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK KROMAN

**DAGLIGT LIV I MARSTAL
OG PÅ ÆRØ
OMKRING ÅR 1900**

ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 9
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER

ERIK KROMAN

**DAGLIGT LIV I MARSTAL
OG PÅ ÆRØ
OMKRING ÅR 1900**

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 9
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER**

Erindringsserien »FOLK FORTÆLLER«

V. Klausen: SÅDAN VAR DET PÅ LANDET I TYVERNE

– *En kras og realistisk beskrivelse af arbejdsforholdene på landet omkring 1920. 40 s., ordliste ISBN 87-980428-5-8.*

Kirsten Melchjorsen: PEDER BØJE

– *Interview og sammendrag af den 95-årige Peder Bøjes erindringer. Et langt liv som sømand, bonde og redningsmand på Læsø. 60 s., ill. ISBN 87-980428-9-0.*

Johs. P. Møller: INGEN BILLETTER TIL HIMLEN

– *Uden en egentlig tids- eller emnemæssig kronologi fortælles om forfatterens barndom i en landsby i Himmerland. 60 s. ISBN 87-87897-02-4.*

Sigurd Jonassen: VEJEN GAAR MIN TRO OVER VESTERBRO

– *En lun fortælling om en barndom på Vesterbro i København omkring århundredeskiftet. 68 s., ill. ISBN 87-87897-40-7.*

Dorthea Beck Jensen:

BERETNINGER FRA DET GAMLE SKOVSHOVED

– *En fiskerkones beretning om livet i fiskerlejet Skovshoved på Øresundskysten. 31 s., ill. ISBN 87-87897-46-6.*

Chr. Refshøj: EN GAMMEL SKOLEMESTER FORTÆLLER

– *Om to store folkelige arrangementer: Vorbasse marked og børnefesten i Lellingeskoven. 64 s., ill. ISBN 87-87897-48-2.*

Ingolf Vrejlev: PÅ VALSEN

– *Beskrivelse af livet som herregårdsbørste, bums, vagabond og hjemløs under 1930'ernes arbejdsløshed. 80. s. ISBN 87-87897-51-2.*

Lorenze Hansen: OPKOMLINGE

– *Barndomserindringer fra Løgumkloster med beskrivelse af tiden under 1. Verdenskrig og op til genforeningen. 70 s. ill. ISBN 87-87897-53-9.*

Forord

I 1928 udgav Marstal Havnekommission bogen »Marstal søfarts historie indtil 1925«, skrevet af undertegnede på opfordring af Havnekommissionen i anledning af 100-årsdagen for begyndelsen af arbejdet med havnens anlæggelse.

Bogen blev skrevet på et heldigt tidspunkt, da begivenhederne under den første verdenskrig og Marstals store sejlskibsperiode endnu var i frisk erindring, mens samtidig de gamle endnu levede, som kunne fortælle om forholdene i begyndelsen af det 19. årh. og udviklingen gennem århundredet.

Selv om jeg havde forholdsvis frie hænder med hensyn til skildringen, var det dog til en vis grad en bunden opgave, idet jeg fortrinsvis måtte beskæftige mig med søfarten, Havnen og dermed beslægtede områder og i mindre grad kunne fortælle om almindelige kulturelle forhold. Nærværende afhandling kan derfor ses som et supplement til min tidligere bog, idet den omhandler karakteristiske kulturelle forhold i det gamle Marstal. Den bygger dels på egne erindringer, dels på beretningen fra ældre marstalere i min ungdom – fortrinsvis medlemmer af min egen familie.

Erik Kroman.

Erik Kroman: Dagligt liv i Marstal og på Ærø omkring år 1900.
1. oplag. 1000 eksemplarer. April 1982.

© Foreningen Danmarks Folkeminder.

ISBN 87-87897-55-5. ISSN 0106-9322.

Sat med English Times og trykt hos Midtsjællands Bogtrykkeri A/S,
Tølløse.

Forlagsredaktion: Henrik Ingemann.

DAGLIGT LIV I MARSTAL OG PÅ ÆRØ OMKRING ÅR 1900.

Erindringer og meddelelser.

Det er vist den almindelige mening, at bysladder er et karakteristisk træk for de mindre provinsbyer. Det skyldes formentlig en forestilling om, at beboerne i mindre byer har et udstrakt kendskab til og interesse for hinandens forhold.

Hvorledes disse forhold end kan have været i provinsbyerne i almindelighed, så gjaldt de i hvert fald ikke for Marstals vedkommende. Familierne levede her isoleret, og der var kun forbindelse mellem familiemedlemmer indbyrdes. Det betød dog på ingen måde, at man havde et uvenligt forhold til naboerne, tværtimod. Man hilste altid meget venligt på hinanden, når man tilfældigt mødtes på gaden, og udvekslede eventuelt et par ord om vejret. Man var da heller ikke helt uden kontakt. Der var således eksempler på, at ældre sengeliggende i årevis blev plejet af naboer.

Et par af vore naboer havde lidt butikshandel. Den ene havde mel- og grynhandel, hvad der skal tages helt bogstaveligt – de handlede kun med mel og gryn. Den anden handlede kun med gær, der ganske vist var en ret stor artikel i Marstal – man købte dog kun for 5 eller 10 øre ad gangen.

Endskønt familierne i generationer havde boet side om side, er det aldrig sket, at en nabo har været inden for vore døre, lige så lidt som vi har besøgt naboer. Jeg ved heller ikke af, at forlovelser, bryllupper eller barnefødsler hos naboer på noget tidspunkt er blevet omtalt hos os.

Derimod vakte dødsfald altid opmærksomhed. Før begravelsen mødte naboerne i den afdøde hjem og afleverede en krans. De blev beværtet med et glas vin og sluttede sig derefter til ligfølget for at gå med til »grave«. Kisten var anbragt i en stue til gaden. En snedker var til stede og fjernede midterstolpen i et vindue, hvorefter kisten gennem vinduet blev sat ud på ligvognen, og ligtoget satte sig i bevægelse til den ny kirkegård ved Ommelevej, hvor præsten holdt ligtaalen i ligkapellet. Foran ligtoget gik fire hvidklædte »strøpiger«, hver med en lille kurv omvundet med sort flor og fyldt med smågrønt, som de dryssede på vejen »strøede grav«.

Efter begravelsen var der begravelsesgilde, hvor familien fra nær og fjern var kommet til stede. Der blev sendt kaffe og brød til naboerne. Ved

de mere sørgelige dødsfald foregik det hele selvfølgelig i største stilfærdighed.

De marstalske kirkegårde, både den gamle omkring kirken og den nye ved Ommelsvejen lidt uden for byen var overordentlig pyntelige. Mens gravstederne de fleste steder plejer at ligge i lange rækker, var der i Marstal en lille gang om hvert gravsted, hvad enten det var enkelt, dobbelt eller flerdobbelt. Pasningen af de enkelte gravsteder var selvfølgelig forskellig, men ikke noget prestigespørgsmål. Det var som naturligt afhængigt af de pårørendes nærmere eller fjernere slægtsskab med den afdøde og ikke mindst af gravstedets alder. De nye gravsteder, hvor de pårørende havde de afdøde i frisk erindring, var selvfølgelig mest omhyggeligt pyntet med blomster i lave korsformede eller ovale zinkbeholdere. De ældre grave blev blot holdt i sømmelig orden. Derimod var gravstene og gravstedets indramning i høj grad et prestigespørgsmål og forskellig fra grav til grav. Inskriptionen på gravstenen kunne være præget af forbindelsen med søfarten, som følgende viser: »Her hviler Peter Hansen til ankers med sin kone – de letter ikke, før de stander for Guds trone«.

Større begivenheder – f. eks. selvmord – blev omtalt uden nærmere kommentarer bortset fra en almindelig bemærkning som: »Der går sjældent røg af en brand, uden at der er ild«.

Et par gange forsvandt en mand pludselig. Heller ikke dette gav anledning til videre kommentarer. I det ene tilfælde skrev manden flere år efter fra U.S.A. til sin kone og opfordrede hende til at komme derover. I et andet tilfælde blev det fortalt, at en mand havde mødt den forsvundne i en anden provinsby.

Der herskede i min barndom og ungdom en tung stemning i Marstal. Højrøstet latter hørtes så godt som aldrig; det følte ikke helt passende. Overhovedet var udtryk for følelser afdæmpede. Kys og kærtegn var forbeholdt nyforlovede og brugtes praktisk talt aldrig mellem ægtefæller eller mellem forældre og børn, mellem veninder o.s.v., hvor det ellers er almindelig skik og brug.

Jeg husker således min gamle mormor, der var højt oppe i firserne, og som lå nogle uger i sengen, inden hun døde. Da jeg en dag ville klappe hende let på kinden, trak hun hurtigt hovedet til side og sagde: – »Åh, dit »jankehau« (pjankehoved). Man viste ikke gerne offentlig for stor intimi-

*Bedstemor: Karen Kristine.
Tegnet af Erik Kroman ca. 1909.*

tet. Det var sjældent at se nogen med hinanden under armen for ikke at tale om med armen om livet. Om søndagen ved kirketid så man Kirkestræde fuldt af par, som gik side om side, men sjældent arm i arm.

Hele befolkningen var mere eller mindre religiøs. Kirken var fyldt hver søndag, og på de store kirkelige festdage var også »lofterne«, (pulpiturerne), tæt besat.

Man har ofte hævdet, at religiøsiteten i befolkningen ikke var uden sammenhæng med den større eller mindre usikkerhed i tilværelsen. Der

kan ikke være tvivl om, at den ret stærke religiøsitet i Marstal havde forbindelse med hovederhvervet, søfartens farlighed.

Dette havde ikke mindst ramt min egen familie. Min morfader, min fader og alle hans fætre var omkommet på søen. Det var en sjældenhed, når præsten i sin nytårsprædiken kunne takke for, at det forløbne år var gået uden store ulykker. Ganske særligt var Marstal hårdt ramt under den første verdenskrig ved tyskernes hårdhændede blokade af England. Ikke sjældent blev et skib sænket allerede på dets første rejse. Byen mistede ikke mindre end 42 skibe – 1/3 af tonnagen fra året før krigen. Ikke mindre end 53 ærøske sømænd mistede livet.

En ret stor kreds af mennesker, som havde haft en særlig religiøs oplevelse, kaldte sig selv »de troende« og regnede dem, der stod uden for kredsen for »vantro«. Kredsen havde utvivlsomt rødder tilbage til religiøse lægmandsbevægelser i første halvdel af det 19. årh. i slægt med Haugianerne i Norge.

De troende mødtes i mindre grupper til bibellæsning og salmesang; særligt yndede var Davids psalmer og Brorsons salmer. Sammenkomsterne var udelukkende opbyggelige. Der var ingen diskussioner – der var intet at diskutere! Helligdagsreglerne blev nøje overholdt. De mest nidkære lavede søndagsmaden om lørdagen og kom ikke så meget som et brev i postkassen om søndagen.

Sekter kendtes ikke i Marstal, og de kirkelige retninger inden for folkekirken spillede ingen rolle. De troende anså Indre Mission for at være en temmelig verdslig retning. KFUM og KFUK mente man var en upassende sammenblanding af religiøsitet og selskabelighed. Grundtvigianere kendtes kun af navn. Om en manufakturhandler, der stammede fra Fyn, hed det sig, at han var Grundtvigianer. Men ingen vidste, hvad det betød. Grundtvig selv kendtes kun som salmedigter.

De troende samledes enten privat i mindre grupper eller i Missionshuset »Bethesda« til missionsmøder, vækkelsesmøder eller helligørelsesmøder. »Bethesda« var opført i 1880'erne, navnlig på initiativ af en kreds af nidkære unge kvinder »pigerne«, hvor iblandt var min egen tante. Når man var omvendt, havde man samtidig mistet lysten til og interessen for alle forlystelser som selskabelighed, teater, dans, spil o.s.v.

Min egen familie hørte til de troende, den nærmeste familie dog ikke til

de strengeste. Da jeg ikke selv havde mistet lysten til fornøjelser, lod man mig i hele min barndom i Marstal gå til, hvad der forekom af teaterforestillinger og revyer og fra begyndelsen af det nye århundrede tillige film, »levende billeder«. Det var navnlig rabalderstykker i starten, som min mor aldrig selv kunne tænke sig at gå til.

De troende var ikke de flittigste kirkegængere. Undertiden læste de i stedet hjemme en prædiken eller noget af et religiøst andagtsstykke fra en bog som f. eks. »Arents sande kristendom«. I mit hjem havde vi ikke een verdslig bog bortset fra den årlige almanak, men derimod ikke få religiøse bøger – alle oversættelser fra tysk eller engelsk.

I politisk henseende var befolkningen allerede fra gammel tid overvejende konservativ. Indtil 1890 faldt der ved Rigsdagsvalgene kun Højrestemmer. Politiske diskussioner var næsten ukendte, da der ligesom i religionsspørgsmål intet var at diskutere.

Et vidnesbyrd om, at familien engang havde kendt en mere munter tid, var et gammelt spillebord i det 18. århundredes stil, som stod i mine bedsteforældres hjem. På pladen var der let nedhulede fordybninger til spillemønter eller jetons. Dette blev senere dækket af træplader, så bordet kunne anvendes til et mere praktisk formål.

Livets alvor begyndte tidligt for de små Marstallere. Så snart, de havde lært at tale, skulle de også lære at læse. Min søster, Sofie Karoline, der var et år ældre end mig, skal have været særlig begavet. Hun kunne læse avisen, da hun var tre år og fulgte undervisningen i den lille skole, min fader havde begyndt, efter at hendes mand, der var styrmand på min faders skib, var omkommet. Det har næppe været godt for min søsters helbred; kort efter døde hun af brystbetændelse.

Som det var sædvanligt, begyndte jeg i den lille skole ved fireårs-alderen. Jeg havde dog lært at læse hjemme forinden. Som læsebog i den lille skole brugtes en bibelhistorie med gotiske bogstaver, som var det eneste, vi kendte. Jeg husker den første dag, hvor jeg læste et stykke på $\frac{3}{4}$ side om Kong Salomon. Det smigrede mig, at en stor pige på 5 år, sagde: »Sikke godt han *læs*« (læser). Vi gik i skole om formiddagen og havde ingen ferier. I skolen sad vi på lange træbænke uden rygstød. Lærerinden var en slægtning, der hed Elvira Kroman. Hun sad for sig selv ved et lille bord

*Livets alvor begyndte tidligt for de små marstallere.
Børn fotograferet i Marstal omkring 1906.*

med et kosterkaft i hånden, hvormed hun slog takt, mens vi stavede på en monoton måde. Der var en streng disciplin. Så snart der var uro, blev vi truet med at komme i »Kulkældereren«. Jeg ved dog ikke af, at det nogensinde blev praktiseret.

Min egentlige skolegang begyndte jeg i 1898. Af hensyn til søfarten, hvor sejladsen begyndte efter vinteren, både endte og begyndte skolen i marts, ligesom konfirmation fandt sted i marts. Da en ny skole var under bygning, begyndte vi midlertidigt i Teknisk Skole i den sydlige ende af byen. Lige fra begyndelsen var drenge og piger i adskilte klasser; begge grupper havde kvindelige lærere. Vor første lærerinde var en frøken Sidenius, en meget venlig og kultiveret dame.

Omtrent samtidig med at vi ved 8-års alderen blev overflyttet til den gamle skole, var der oprettet en kommunal realskole, hvor der bl.a. var undervisning i sprog og matematik, hvad der var nyttige fag for vordende

søfolk. Mens i realskolen piger og drenge sad mellem hinanden, var den almindelige skole, Borgerskolen, delt i en drengeskole og en pigeskole. Realskolen var en betalingskole, som kostede 2 kr. om måneden. Det lyder ikke af så meget nutildags, men det var dengang et ret betydeligt beløb, idet pengene var betydeligt mere værd end i nutiden. Det bødede lidt på uligheden, at man et par år senere indførte fripladser i Realskolen. Man tog øjensynlig særligt hensyn til de elever, som havde mistet deres fædre. I Realskolen var der 11 lærere, mens der i Borgerskolen kun var 2.

Der var omkring 1900 stor børnerigdom, og i begge skoler var klasserne overfyldte med ca. 30 elever i hver klasse. I klasserne i Realskolen var børnene ordnet efter karakterer og omflyttedes en gang om måneden. Jeg sad konstant på tredjepladsen. Der var fem klasser inden konfirmationen ved 14-års alderen, da de fleste gik ud af skolen. Også jeg gik ud af skolen, idet jeg kom på Stenhus Kostskole. Jeg havde været alt andet end flittig det sidste år, men fik dog et hæderligt vidnesbyrd af overlærer Simesen. Det lød på, at jeg havde betydelige kundskaber og førte en let pen. Nogle få elever fortsatte i 6. og 7. klasse, der sluttedes med præliminæreksamen, som gav adgang til tjenestemandstillinger ved Post- og Telegrafvæsenet, Toldvæsenet m.m.

Omtrent på den tid vi blev overflyttet til den gamle skole, døde den gamle overlærer Jeppe Lauritzen, og vi fik den nye overlærer, Heide Simesen. Han var den første mand i Marstal, som gik uden hat på gaden. Det vakte opsigt og omtaltes i en revy, der opførtes på hotel Ærø. Den havde som afsluttende replik: »Hatten på, Overlærer Simesen!«

Som nævnt var den udbredte religiøsitet sikkert forbundet med den store usikkerhed, som sejlskibsfarten medførte. I Marstals store sejlskibsperiode, der praktisk talt strakte sig over hele min barndom, var Marstal en meget betydelig søfartsby. På højdepunktet havde byen ca. 300 sejlskibe, hvoraf ca. 100 sejlede i oversøisk fart. Desuden var der enkelte dampskibe. Også skibsbyggeriet var betydeligt. Langs havnen var der en række træskibsværfter, og ikke sjældent stod der op til en halv snes skibe samtidig på stabelen. I perioder var der også et par stålskibsværfter. Skibsfarten gav desuden arbejde til en række håndværkere – sejlmagere, smede, drejere (i Marstal *blokkedrejere*, på landet rokkedrejere, rebslagere m.v.).

Erik Kroman.

Marstal havn.

Øverst: Et lille udsnit af de mange træskibe.

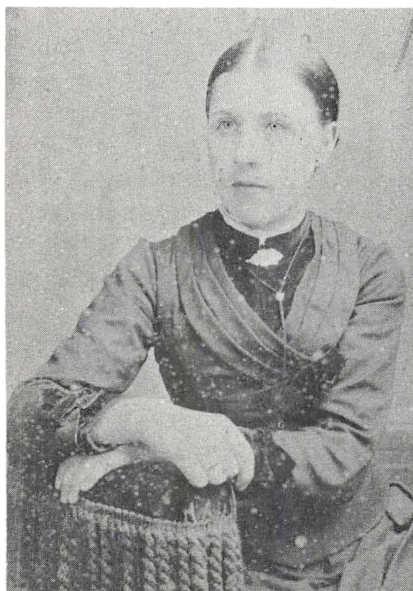
Nederst: Dampskibet varsler nye tider for byen.

Dagen igennem lød larmen fra skibsværfterne over hele byen. Der var oprindeligt to rebslagerbaner – ved Møllevejen og ved Markgade, som endnu kaldes Reberbanen (tidl. Rebslagerbanen). I Marstal fik man i min barndom tovværk fra Ærøskøbing. Min farfar havde på sine gamle dage et udsalg hermed i Skolegade.

I større eller mindre udstrækning var de fleste beboere i Marstal og omegn deltager i partsrederierne. Parterne blev udbudt i tohundrede- eller femhundrededele. Der var en korresponderende reder for hvert skib, der stod i stadig kontakt med kaptajnen.

Når et skib havde afsluttet en rejse, blev en dreng sendt rundt til parthaverne med deres andel af overskuddet; hvert sted fik drengen en 10-øre. Vi havde blandt andet halvpart i min onkels skib »Willy«. I den tidligere del af det 19. århundrede var der kun tale om mindre skibe, der som regel ejedes af skipperen, som sejlede for egen regning. Fra midten af århundredet havde man større skibe – brigger, skonnertbrigger, trema-

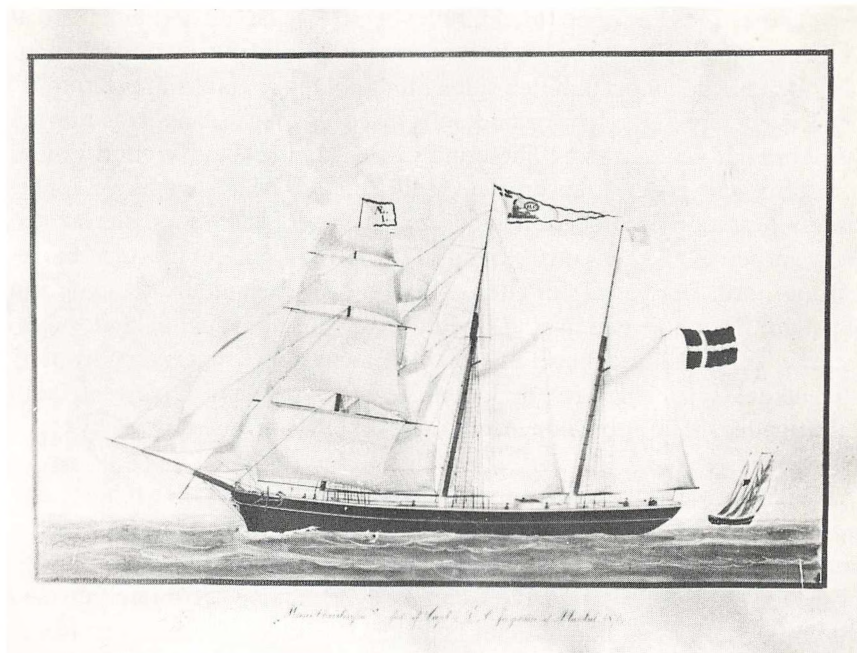
Erik Kromans forældre.

stede skonnerter og barke, der i almindelighed ejedes af partrederierne og sejlede i fragtfart.

Da min fader var omkommet ved skibsforslis kort før jeg fyldte 2 år, voksede jeg op sammen med min moder – født 1866, min bedstefader – født 1828 og min bedstemoder – født 1834. Min bedstefader var som en fader for mig. Jeg havde i sin tid fået hans navn, efter marstalsk navneskik både fornavn og efternavn (som mellemnavn), mens jeg efter reglerne egentlig skulle have haft min farfaders navn. Måske som påskønnelse heraf forærede han mig i 7-årsalderen en part i et af Marstals største sejlskibe, barken »Habil«, der sejlede på Caraibien og Sydamerika. Den gav mig en årlig indtægt som indkomsten for en almindelig borgerlig familie og gjorde mig i stand til selv at kunne betale min uddannelse.

»Habil« var sjældent i Danmark, men jeg fik dog en gang lejlighed til at se den, idet den var hjemme, da jeg var en halv snes år gammel. Den lå opankret i den smalle indskæring, Kleven, mellem Ommelhoved og Kragheshoved, en halv mils vej fra Marstal. Alle partrederne, hvortil jeg hørte, blev inviteret til en fest på skibet. Vi blev kørt til Ommel og derfra roet ud til skibet, der tog sig stadseligt ud i det smalle farvand med sin høje rigning – de to forreste master fuldriggede. Som de andre Marstalskibe, der sejlede på troperne, var skibet hvidmalet og kobberforhudet. Vi endrede straks om bord, hvor der blev holdt bal, til vi henimod aften blev roet i land og igen kørt hjem. »Habil« forliste i januar 1912 ved Marokkokysten, hvorpå Marstalskibe i mange år havde en betydelig sejlads. Da havnen ved Casablanca på denne tid endnu ikke var bygget, måtte skibet ligge til ankers ved den åbne kyst ud mod Atlanterhavet. Under en orkan sprængte skibet ankerkæderne og drev mod land. Besætningen blev reddet i sidste øjeblik ved hjælp fra land, hvorefter skibet knustes mod klipperne.

Min bedstefader, E. C. Jørgensen, begyndte som styrmand hos rederiet Harbo i Skælskør. På et vist tidspunkt henvendte man sig til rederiet H. C. Christensen i Marstal, Marstals største rederi, og forespurgte, om man ønskede at ansætte ham som fører af et af rederiets skibe, da man ellers ville sørge for ham i Skælskør. Min bedstefader blev derefter ansat som kaptajn på rederiets hidtil største nybyggede skib, den tre-mastede skonnerter, »Hans Christensen«, opkaldt efter grundlæggeren af firmaet. Med

Skonnerten »Hans Christensen«, ført af E. C. Jørgensen.
(Erik Kromans bedstefar).

dette skib sejlede han i flere år på Archangelsk i Nordrusland ved Dvinas udløb i Hvidehavet, hvor man lastede korn til England. Der var kun isfrit to måneder om året. Senere købte han et af rederiet nybygget skib i Marstal, »Anne Kirstine«, hvormed han i en årrække drev handel på Island.

Som stor dreng blev jeg en dag standset af en forhenværende »rorskarl« ved Toldvæsenet, som fortalte mig, hvorfra min bedstefader havde sin velstand. Den stammede fra perioden, hvor han for egen regning sejlede på Island. I 50-årsalderen trak min bedstefader sig tilbage fra søen – den alder, hvor de marstalske skibsførere plejede at gå i land. Herefter virkede han som skibsreder indtil sin død i 1901 og var parthaver i en række af Marstals største skibe, der sejlede på langfart til Afrika, Vestindien, Caribien og Sydamerika.

I december 1888 var mine forældre blevet gift. De havde lært hinanden at kende ved den fælles brønd mellem min morfaders og min farfaders grund. Grunden havde tilhørt familien siden min tipoldefar, Hans Peter Kroman, erhvervede den. Han har formodentlig boet i Skolegade, og hans hus må være brændt ved den store ildebrand i 1815. Hans enke, Synne Kirstine, genopbyggede huset. Ligesom det var tilfældet for de fleste andre skipperhuse i Marstal hørte der lidt landbrug til huset, idet Marstallerne ved herregården Gudsgaves udstykning i 1767 havde købt det meste af herregårdens jord. Der var derfor i den østlige ende af huset indrettet lo og *ølle* (kostald). Den høje tagrejsning skyldtes ligeledes hensynet til landbruget. Efter enkens død blev huset overtaget af hendes to sønner, som hver fik sin halvdel og ligeledes arvede Jagten. Grunden nåede på havesiden ud til Prinsegade. I 1870 købte min morfader stykket ved Prinsegade og byggede hus der.

Min fader blev fører af skonnertbriggen »Deus Regit«, der tilhørte min morfader. Min fader var ligesom min bedstefader, men en menneskealder senere, beskæftiget med kornsejlad fra Rusland, men nu fra St. Petersborg. Jeg skal som eetårig have været med på en rejse hertil sammen med min moder. Vi besøgte blandt andet Isakskirken, hvor jeg som dreng havde adgang til det allerhelligste, mens min moder som kvinde blev nægtet adgang.

Min faders fætter og svoger af samme navn som han selv, blev styrmand på »Deus Regit«. Denne omkom allerede i foråret 1893 ved en drukneulykke til stor sorg for min fader.

Det følgende år, 17. januar 1894, forliste min fader ved Egersund i Norge på hjemrejse fra England, efter sigende fordi den nye styrmand havde taget fejl af fyrene. Min fader havde forinden haft mørke anelser om, hvad der var i vente, hvilket fremgår af et brev til hans hjem og udtalelser til familien i Skotland, som han besøgte i julen 1893. Jeg har ingen erindring om min fader; derimod husker jeg visse enkeltheder fra kort før begravelsen.

Vi har endnu russiske træskåle af den karakteristiske type købt i Arkhangelsk, en erindring om de barske sejladser, min bedstefader foretog omkring Nordkap. Fra ældre slægtled, der som skippere og kornhandlere fortrinsvis sejlede på Østersøen og Norge har vi sølvskeer med firmanavne

fra tyske Østersøbyer. Talrige stykker af det smukke engelske lustrefajance fra begyndelsen af 1800-tallet fandtes rundt om i hjemmene. Fajancen – kander, krus o.s.v. var hyppigt forsynet med engelske vers som følgende:

»Friends are like leaves which on the trees do grow. In summers prosperous state much love does show. But when in adversity then they like leaves in autumn fall away«.

»The sailors tear.

He jumped into the boat as it lay upon the strand. But oh, his heart was far away with friends upon the land. He thought of those he loved the best, a wife and infant dear, and feeling filled the sailors breast, the sailors eye a tear«.

Hos en tante fandt jeg senere en regnskabs- og skibsjournal, der havde tilhørt min tipoldefader på mødrene side. Den er fra højkonjunkturperioden, hvor højdepunktet nåedes i 1799 med et overskud på 3000 Slesvig-Holstenske rigsdaler courant (som havde en værdi af 3 kr.).

Ved møntforandringen i 1872 blev mark og skilling afløst af kroner og øre efter titalssystemet. Kun på eet punkt beholdt man i Marstal markbetegnelsen, nemlig ved sigtebrød.

Det bagtes af en enkelt bager, Stenhof, som havde mistet den ene arm ved at deltage i krigen. Hans butik lå i Skippergade, men man brugte i reglen bagindgangen til bageriet i Strandstræde, der førte forbi hans svinestald. Hans runde sigtebrød, de såkaldte *landbrød*, kostede 33 øre svarende til 1 mark. Som dreng bad jeg om »et markes sigtebrød fra i går«; de var drøjere og havde ikke så hård skorpe som de nybagte. I tilgift – *lidkøb* – fik man som dreng en »*kukker*«, et lille sigtebrød på størrelse med en knyttet hånd og med hård skorpe på begge sider.

Der var et livligt gadeliv i Marstal. Navigationseleverne fra Styrmandsskolen med deres kække uniformskasketter med et sølvanker foran var med til at præge byen. De var ikke alle fra selve Marstal – mange kom ude fra. I

den store sejlskibsperiode fik ikke få fra Navigationsskolen ansættelse på Marstalskibe, og nogle giftede sig med Marstalpiger.

Særligt var der liv i byens hovedgade, Kirkestræde – især på sommeraftener. Rækker af unge mænd, ikke mindst *styrmandskarle*, som eleverne på Navigationsskolen kaldtes, gik frem og tilbage. Ind imellem var der grupper af unge piger. Der var hyppige kontakter mellem grupperne. Lejlighedsvis påtalte sognepræsten, hvis præstegård lå ved Kirkestræde, fra prædikestolen gadelarmen om natten.

Kirkestræde samt Prinsegade, hvor vi boede, og Kongegade, der førte ned til havnen, var brolagt med tilhuggede sten, mens alle byens andre gader havde utilhuggede brosten.

Går man igennem Marstals gader, ser man ingen steder ind i gården. Mellem husene er der tre til fire alen høje plankeværker, undertiden med pigtråd på overkanten. Også baggårdene var dækket af mere end mands-høje plankeværker ind mod naboerne. Ingen steder kunne man tale til naboerne over plankeværket; man hørte dem kun som fjerne stemmer. Forskellige steder i byen er der mellem haverne såkaldte »snorner«, smalle gange med høje plankeværk på begge sider.

Beboerne i Marstal opholdt sig sjældent ved gadesiden, men som regel ved gårdsiden. Her lå dagligstuen, d.v.s. den stue, hvor man opholdt sig til daglig. Dagligstuen blev brugt som spisestue, hvis man ikke spiste i køkkenet, endvidere til læsning og kvindelige sysler herunder lejlighedsvis også karten og spinden. Til gadesiden lå den fine stue, som kaldtes »*studsstauen*« (stadsstuen) som regel med finere møbler. Oprindeligt betød det nok storstuen. Det skete, at man satte sig derind for en kortere tid for at se på gadelivet.

Byens vigtigste samlingssted var havnen – særlig på dampskibsbroen var der mange mennesker. Langs med havnen var der bænke, hvor navnlig de ældre samlede sig og dels sad, dels »*spalede*« frem og tilbage, mens de drøftede dagens begivenheder.

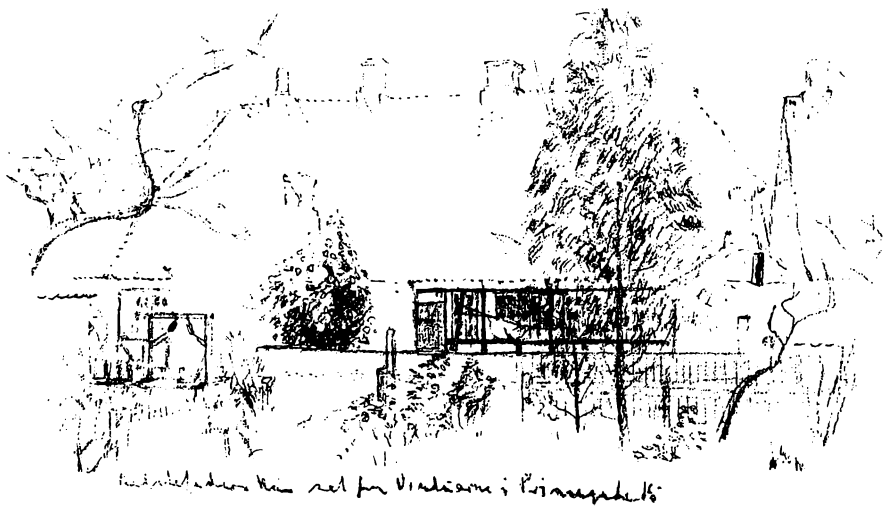
Badelivet udfoldede sig i min tidligste barndom ikke som nu ved Østersøkysten, men ved det lave vand nord for byen ved Batterierne. Badedragten kendtes ikke før 1905, og damerne badede i lukkede badehuse, som man lejede – ligeledes ved Batterierne.

Øverst: Dronningstræde i Marstal.

Nederst: Bedstefars hus set fra vinduerne i Prinsegade 15.

Tegnet af Erik Kroman omkring 1909.

Også skolens badehus lå her. En dag omkring 1905 stod jeg sammen med andre drenge på badehusets bro, da vi til vor store forbavselse så tre til fire unge damer spadsere rundt ude i vandet i en slags kvindelig gymnastikdragt. De hørte alle til »de fremmede« – ikke indfødte. Det varede dog meget længe, før brugen af badedragt slog igennem. Både unge og ældre badede fra åben strand uden badedragt. Først omkring 1920 blev det mere almindeligt at bruge badedragt, og den så helt anderledes ud end nu.

Jeg husker en enkelt episode fra sommeren 1909, kort efter at jeg var kommet tilbage fra kostskolen. Vi havde besøg af en frøken Krebs, der boede hos os en uges tid. Hun var en bekendt af forstanderen på et børnehjem lige uden for Ærøskøbing. Hun ønskede en dag at besøge ham og opfordrede mig til at tage med. Under besøget foretog vi en rotur med børnehavens robåd til den lige over for liggende ø, Drejø. I det lave vand mellem øen og kysten ved børnehjemmet var der en flok på 10–20 unge piger i teen-age alderen, der badede – alle uden badedragt. Jeg havde ikke indtryk af, at det hverken på den ene eller anden side vakte synderlig opmærksomhed, endskønt vi roede tæt forbi dem.

De store drenge badede fortrinsvis i havnen eller fra Dampskibsbroen uden badetøj og ganske ugeneret af, om der var mennesker af begge køn omkring dem.

Til trods for at Marstal var beliggende på en skråning ned mod vandet, var den ikke en sund by, idet den havde åbne rendestene og møddinger i åben forbindelse med toilettet »*vandhuset*«. Indholdet af begge blev med mellemrum afhentet af bønder fra Landsognet, der brugte det som gødning. Tuberkulose var ret udbredt, især blandt ungdommen, som så mange steder på den tid.

Marstal med det livlige gadeliv var en modsætning til det stille Ærøskøbing, hvor man kunne køre gennem hele byen uden at se et menneske. Til gengæld var der her ansigter bag vinduerne. De fleste huse var bygget med en karnap, så man kunne se langt hen ad gaden, eller de var bygget skævt for hinanden, så der blev et fremspring, hvor et smalt vindue var anbragt. Der ud over hørte der gadespejle til husene, hvad der var ukendt i Marstal.

Til Marstals gadeliv hørte lirekassemændene. Det var før velfærdsstatens tid. Invalider, der f. eks. havde mistet et ben, fik af staten bevilget en

lirekasse, hvormed de kunne gå gennem gaderne og indsamle penge. Mellem invalider, der havde mistet et ben, var også soldater fra krigen 1848-50 og 1864; de havde lov til at bære uniform. For mere tydeligt at vise, at de havde træben, var benstumpen hyppigt stukket ned i træbenet, der opefter var formet som en skål. Den sædvanlige gave til lirekassemandene, var en tiøre – der vel i værdi svarede til 5 kr. i dag. Så snart man hørte, at der var en lirekasse i gaden, gik man ud og ventede, til lirekassemanden nåede huset. Gaven må have været anset for rimelig, for Marstallerne havde ry for at være gavmilde, hvorfor lirekasser var meget hyppige i gaderne her. De spillede datidens kendte melodier som Åkjærs »Jens Vejmand«.

Under gadelivet må også omtales trommeslageren. Han var kommunalt ansat, og kun kommunale meddelelser blev ledsaget af trommeslag. Ved private meddelelser blev der ringet med en klokke – det kunne f. eks. være, at man kunne købe nyrøgede sild ved jollehavnen. Man fik 3 røgede sild for 10 øre. En sådan klokkeringen hed »ringlen« – det var kun kirkeklokker,

Trommeslager i Marstal. Efter maleri af Carl Rasmussen.

Erik Kroman.

der ringede. De ringede om morgenen ved 8-tiden »*helle morgen*« og om aftenen ved 6-tiden »*helaften*«. Også mælkevognen, der ejedes af en gårdmand i bondebyen, ringede med en klokke, når den holdt foran døren. Det må her bemærkes, at mælk kun brugtes til mad – ikke til at drikke.

Det marstalske køkken fortjener en særlig omtale. Der var i min tidlige barndom ingen egentlig slagterforretning i byen. Al handel med kød foregik på torvet. Torvedagene var tirsdag og fredag. Da kom slagterne kørende langt ude fra landet og slog deres boder op på torvet. Også i Marstal boede en slagter, der kun handlede på torvet og ikke havde butik. Først senere kom en fremmed slagter til byen og oprettede butik i Kirkestræde. Han fik stor søgning, og der kom snart flere slagterforretninger. Fra nu af gik torvehandelen stærkt tilbage, indtil den helt standsede. Også handel med grøntsager foregik på torvet, og efterhånden bredte torvehandelen sig helt ned i Skolegade.

Torvet i Marstal med livlig gadehandel.

Hvert år i november fik vi en halv gris til vinterforsyning med saltmad, og i nogle dage var der rigtig slagterstemning i huset. Der blev afkogt fedt og tælle; der blev lavet pølser: medisterpølse og spegepølse: »*istebånd*«, samt rullepølse. Gennem et stykke af et kohorn blev indmaden proppet i tarmene.

Fisk – mest torsk, rødspætter »*sletninger*« og skrubber »*flyndere*« blev købt ved bådene i jollehavnen. Ind imellem kød- og fiskedage var der kødløse dage med melretter. Knuste tvebakker »*kavringer*« spillede en stor rolle i madlavningen. Man havde to slags: krydderkavringer og almindelige kavringer – de sidste væsentlig til at knuse. Retter, der hovedsaglig bestod af knuste tvebakker, var budding, som blev kogt i en buddingform og *kavringskage*, en slags pandekage, der var 1-2 cm tyk og fyldte hele panden. Endelig brugtes de til boller »*kager*« i forskellige supper. Supperne kunne være sur-sød suppe af ribs og solbær eller hyldebær suppe. Kagerne anvendtes dog også til varm mælk »*klumpemælk*«, eller som tørre kager til frugtsovs. Tørre kager kunne også være lavet af byggryn og spistes da med fedtegrever og sirup. Kødboller i kødsuppe hed *kløser*.

Kløsesuppe var særlig yndet som barselmad og sendtes til barselkoner i familien. Det kan her bemærkes, at på Ærø kom storken ikke med de små børn. De blev hentet i moser og kær. I Marstal blev de hentet ude i »Ellepytten«. Hvor det var, vidste man ikke. Formentlig har det været et sted sydvest for byen, hvor der i ældre tid var en lille skov, kaldet Ellene. Senere hed stedet Ellenet. En mand, der boede der i min tid, blev kaldt for Ellemanden. I Ommel blev et vandhul syd for byen kaldt »Barnekarret« d.v.s. Barnekæret.

Meget yndet i Marstal var tykke pandekager eller *loftespandekager* d.v.s. pandekager med gær. Æbleskiver blev også lavet med gær. Navnlig ved juletid havde de indbagt svedskemos. Den særlige juleret var iøvrigt »*langkål*«, der var en blanding af hakket hvidkål og grønkål med stribet flæsk til.

Sædvanligvis havde man 6 måltider daglig. Kl. 8 fik man morgenkaffe, kl. 10 formiddagskaffe. Det var samtidig tidspunktet for små formiddags- (familie)visitter, som besørge des samtidig med byærinder. De var mere almindelige end eftermiddagsvisitter. Kl. 12 spiste man middagsmad – det

gamle navn herfor var »*under*«. Kl. 3 var der eftermiddagskaffe, og kl. 6 var det *brødtid*, aftensmad. Kl. 9 fik man aftenkaffe. Til maden drak vi enten vand eller mørkt hvidtøl.

Kun når man havde kød- eller fiskeret spiste man 2 retter, idet man da som anden ret spiste grød eller vælling (al søbemad med gryn benævntes vælling uden hensyn til om den var med mælk eller frugtsaft). Om sommeren spiste man som anden ret sædvanligvis frugtgrød med mælk.

Affaldet fra husholdningen blev ikke kastet på møddingen, men anbragtes i en stor krukke udendørs og betegnedes som »*surt*«. Det blev lejlighedsvis afhentet af en landmand og brugt som grisefoder.

Af særlig karakter var også den ærøske klædedragt. Den gamle kvindelige

*Erik Kromans bedsteforældre,
Franzine og Erik Jørgensen.*

folkedragt, som benævnedes »skørt« og »trøje«, blev endnu brugt af ældre kvinder et stykke ind i dette århundrede. Min gamle mormoder, der tidligt mistede sin mand ved en drukneulykke, havde efter hans død en syskole, hvortil der kom elever fra hele øen, som vi også senere havde nogen kontakt med. Så længe, hun levede, sad hun i sin gamle dragt til trods for, at hun i systuen syede talrige fine dragter.

I den gamle dragt brugtes ikke knapper, men i stedet knappenåle. Kjolelivet havde ingen linning – i udskæringen havde man et silketørklæde. Ærmerne var snævre. Festdragten var altid brun. Som regel havde man forklæde over nederdelen, skørtet. Under skørtet var der et eller flere underskørter, men ingen bukser. Som hovedbeklædning havde kvinderne en hue »hølle«, der dækkede nakken og den bagerste del af hovedet. Den brugtes både inden- og udendørs og var forsynet med bånd, der blev bundet under hagen. Forhåret blev dækket af et tørklæde »klev for hauet« (klud for hovedet). Den dragt blev båret af pigerne, så snart de blev konfirmeret. Fra det tidspunkt var håret således altid tildækket. Om søndagen og ved festlige lejligheder brugtes en helt anden hovedbeklædning. I stedet for hverdagshøllen af blødt stof var høllen til stadstøjet af stift stof og beklædt med silke eller atlask og med perlebroderi i nakken. Herover bar kvinden et stykke tyndt hvidt halvstivet lærred med kniplingsbort »højklæde« åbent både fortil og bagtil og med kulørte silkebånd ned ad ryggen. Den gamle dragt blev først fortrængt af den nye mode i midten af det 19. årh.

Drengenes hovedtøj i min barndom blev også betegnet »hølle« (uden skygge) eller »møts« (med skygge) – af tysk Mütze.

Mændenes tøj havde i min tid ikke noget særpræg. Hübertz siger i sin bog om Ærø 1834, at mændene i Marstal går med blå trøje eller frakke og langbukser. I vintertiden gik mænd og drenge udelukkende med træsko forsynet med klamper »jåer« sat på med træpinde af birketræ. Det var ikke helt let og blev besørget af en »jåemand«, som regel en ældre sømand, der havde det som erhverv.

De marstalske træsko havde rund næse. Andre, hvor træbunden gik ud i en spids, kaldtes for »jydetræsko«.

Kvinder gik ikke med træsko, men med »klodser« – en slags træføfler

Erik Kroman.

*Erik Kromans far i sømandstøj.
Erik Kroman, ca. 5 år.
Erik Kromans mor med E.K.*

uden klamper. De benyttedes ikke på gaden, men kun inden for husets enemærker.

Både mænd og kvinder gik almindeligvis med hat på gaden både vinter og sommer. Navnlig for mænd og drenge var det en fast regel – ikke blot for Marstal, men for hele landet og også for nabolandene. I Kapers tyske læsebog, der brugtes almindeligt i skolerne, kunne man læse: »Ein Mann ohne Hut auf der Strasse ist lächerlich«. Dette forhold ændredes først efter første Verdenskrig, da det blev almindeligt at gå barhovedet både for mænd og kvinder. Som det fremgår af gamle malerier af Marstalskibe, gik sømændene i Marstal langt op i det 19. årh. med den tids almindelige sømandshatte, der havde form som de flade stråhatte, der også var almindelige ved begyndelsen af dette århundrede. Sømandshatten var imidlertid overtrukket med sejldug, tjæret og poleret med blanksværte samt forsynet med et bånd. I en sømandsvise hedder det: »Så svinger jeg min blanke hat...«

Folk levede meget isoleret på Ærø. Selv om øen kun er ca. 20 km lang, besøgte jeg først som voksen den vestlige del af Ærø. I regelen foretog vi – min moder, hendes søster og jeg – i eftersommeren en spadseretur til Lille Rise, hvor vi besøgte en ældre dame af vort bekendtskab, Dorte Marie, som ejede et par gårde her. Spadserestien, den gamle kirkevej, førte ad gangstier over Kraghnæs og dæmningen ved det nu udtørrede nor til landevejen ved Ll. Rise, hvor den omtalte dame boede. Kirkevej løb over stenter, langs diger og tværs over marker bl.a. forbi stedet, hvor den gamle kro havde ligget, og hvoraf enkelte gamle træer herved var et sidste spor. Denne færgekro var familiens oprindelige slægtsgård, og herfra stammer navnet Kroman.

Udsigten fra Lille Rise bakker over området er bevaret på et maleri af den ærøske maler Carl Rasmussen fra 1859. Til venstre bag bakken ser man taget af den gamle færgekro – til højre på toppen af en bakke ligger en stendysse, Grydehøj, der nu er forsvundet. Kun et par år efter blev dyssen ødelagt. Ødelæggelsen blev omtalt i Ærø Avis, der fandt det glædeligt, at man nutildags havde interesse for at »undersøge« de gamle kæmpehøje. Nu må det betragtes som en grov vandalisme. Formentlig har dyssens navn »Grydehøj« været medvirkende til, at den blev ødelagt, idet der var

Erik Kroman.

sagn om, at den indeholdt en skat. Navnet Grydehøj har dog intet med gryde at gøre. Ordet gryde betyder sten, oldnordisk »grót«. Grydehøj er iøvrigt ikke et ualmindeligt navn på stendysser. Endnu i min tid var der rester tilbage af dyssen.

En gang i løbet af sommeren plejede vi at foretage en familieskovtur i vogn. Til at begynde med kørte vi i bøndervogne med to agestole, senere i Charabanc med sæder til tre personer på langs. Jeg husker de lange køreture med den evindelige lyd af hestehovenes klappen mod vejen, som virkede stærkt søvndyssende.

Ved en enkelt lejlighed kom vi ud for et mægtigt tordenvejr. Det var lige over hovedet på os, og et lyn slog ned ikke langt fra os. Da vi var i nærheden af Dunkær, måtte vi tage ind i kroen. Her herskede vild forvirring, idet lynet var slået ned i en gård i umiddelbar nærhed.

Ærøsk landskab i Erik Kromans streg.

Den korteste køretur var igennem Ommel og Kragnæs. Som regel gik turen dog op i landet d.v.s. til landet på den vestlige side af Noret. Til de kortere ture hørte også turen til Dunkær kro, hvorfra der er en pragtfuld udsigt over det fynske øhav med de sydfynske bakkedrag som baggrund. Lidt længere ture kunne gå til Voderup klinger udtalt Vormarks klinger d.v.s. Voderup marks klinger, med geologisk interessante terrasseformede afsatser, hvorfra der er udsigt mod Sønderjylland eller til Bregninge kirke

med den pragtfulde middelalderlige skabs-altertavle fra Claus Bergs værksted. Kun få fra Marstal nåede til Søby eller til det fjerneste mål, Skjoldnæs Fyr, hvorfra der er en storslået udsigt mod Lillebælt og Sønderjylland.

En gang om året foretog vi gerne en rejse til Odense eller København for at besøge familie og venner samt gøre indkøb. I Odense havde vi fra min fars tid forbindelse med en skibshandlerfamilie, og vi benyttede samtidig lejligheden til at se byens seværdigheder som St. Knuds Kirke med krypten.

I København boede vi altid på et hotel i St. Strandstræde ved Kgs. Nytorv, der ejedes af en Marstaller, og hvor der altid var mange Marstallere.

I juni 1909 kom jeg tilbage til Marstal fra Stenhus Kostskole efter at have tilbragt halvtredje år her og fået en realeksamen. Eleverne på Stenhus var dels københavnske bourgeoisiebørn, dels børn fra de store gårde, hvor der sjældent var skoler i nærheden.

Skolen begyndte med 1. mellem – børn i 11-årsalderen. Jeg kom ind i tredje klasse og tog det følgende år mellemskoleeksamen. Derefter gik jeg i realklassen, da der endnu ikke var gymnasieklasser.

Stenhus Kostskole ved Holbæk blev oprettet i efteråret 1906 af H. Edv. Hass med støtte fra kirkelige kredse. Hass var kendt som en fremragende taler og tillige som udgiver af det pædagogiske tidsskrift »Vore børn«. Vi var det første år kun godt en halv snes elever, men skolen var i en rivende udvikling, og da jeg forlod den, var der ca. 100 elever.

Ved afskeden fra Stenhus havde en af lærerne opfordret mig til at interessere mig for Folkeminder. Jeg blev straks betaget af forskellen mellem miljøet i den moderne kostskole og den gammeldags tilværelse i Marstal og levende interesseret i alt, der angik min fødeø – dens historie, sprog og folkekultur. Marstal havde på denne tid – før den første verdenskrig – i høj grad et gammeldags præg. Man talte endnu den gamle marstalske dialekt med mærkelige gloser af plattysk eller af gammeldansk oprindelse.

Efter min hjemkomst til Marstal 1909 var jeg straks begyndt at tale dialekten, som jeg havde holdt vedlige under ferieophold, og som jeg nu fik særlig interesse for. Jeg begyndte at anlægge en samling af de særlige marstalske gloser. De plattyske ord var en mindelse om Ærø's lange

forbindelse med Sønderjylland – således hed et lille krus »*et nap*« ligesom det hed »*et kop*«. Krydderi hed »*Gevøs*« af tysk »*Gewürz*«.

Mens man nu fejrede juleaften på dansk vis, fortalte de gamle, at det tidligere var Juledags morgen, man fejrede, ved at børnene fik en tallerken med godter, som kaldtes »*Kinge Jesus*« d.v.s. Kindschen Jesus, en skik, som ligeledes stammede fra Sønderjylland.

Hyppigere var dog gløser af gammeldansk oprindelse som »*Herde*« (skulder) eller af lokal eller ubestemt karakter. Min sproglige interesse blev i høj grad stimuleret, da jeg i eftersommeren 1910 fik besøg af Dr. Marius Kristensen. Han var på en rundrejse i landet for at samle stof til hans og Valdemar Bennikes bog »Kort over de danske Folkemål«.

I 1834 havde lægen J. R. Hübertz, der havde været læge på øen en årrække, udgivet en Beskrivelse over Ærø, hvoraf der endnu fandtes eksemplarer i Marstal. Jeg fandt hurtigt frem til eet, som jeg de følgende dage studerede grundigt. Desuden læste jeg en del litteratur om Ærøs historie, som jeg lånte fra Universitetsbiblioteket i Århus.

Som det er fremgået af det foregående, havde jeg kun kendskab til en ringe del af øen. Jeg havde imidlertid medbragt min cykle fra kostskolen og foretog i den følgende tid en række ture rundt på øen. Formålet med en af mine første ture var at få oplyst, hvorfra familiens efternavn Kroman stammede. Der var i Marstal en række familier med dette navn, men ingen lod til at vide, om der var slægtsskab mellem disse familier, eller hvorfra navnet stammede. Også på landet var der enkelte familier, der bar navnet.

Da jeg havde hørt, at der i landsbyen Dunkær i nabosognet boede en mand ved navn Hans Kroman, et navn, der var almindeligt i min nærmeste slægt, cyklede jeg en dag dertil for at opsøge ham og spurgte, om han vidste, hvorfor vi hed Kroman. Det gjorde han. Han fortalte, at vi stammede fra en færgetro i Lille Rise. Det nuværende Marstal sogn var i sin tid skilt fra den øvrige ø ved en bugt »Noret«. Da Marstal kirke først blev bygget 1737, måtte man indtil den tid gå til fods den 2 mil lange vej til sognekirken i Store Rise, der havde en særlig tilbygning forbeholdt Marstallerne. Der var derfor færgeforbindelse mellem Kraghæs i Marstal sogn og Lille Rise. I den gård i Lille Rise, der var nærmest Noret, har der været krohold, så folk fra Marstal, der var på vej til kirke, kunne få en hjertestyrkning, når de kom med færgebåden.

Mine senere granskninger af familien viste, at indehaveren af gården og kroen i slutningen af 1600-tallet hed Hans Hansen. Han havde flere sønner, hvoraf een, Peter Hansen i 1690'erne var skipper i Ærøskøbing. I året 1700 giftede han sig i Marstal og bosatte sig der. Han blev derved stamfader til den udbredte marstalske slægt. Fra kroen i Lille Rise medbragte han tilnavnet Kroman, som ligeledes blev knyttet til hans efterkommere. Mens Peter Hansen Kroman boede i slægtsgården i Lille Rise, blev han i kro-stuen indblandet i en batalje, idet han lagde sig imellem, da en herredsfoged gjorde grove tilnærmelser til en ung pige. I det slagsmål, der blev resultatet, blev Peter Hansen Kroman ilde tilredt og lå længe syg. Det stod så alvorligt til med ham, at der blev bedt for ham i kirken. Af to regnskaber fra Heiligenhafen fremgår det, at han handlede med heste, som han solgte på markeder i Holsten.

Han efterlod sig kun een søn, der blev opkaldt efter faderen, Hans Petersen Kroman. Denne giftede sig med en holstensk pige, Anna Elschen fra Heiligenhafen (død 1743). Hun var datter af en skipper Levin – ofte skrevet og udtalt Lefin. Herved kom navnene Anna Elschen og Lefin ind i familien.

Hans Petersen Kroman havde en lang række sønner, fra hvem de forskellige linier af familien stammer. Den første var efter de marstalske opkaldelsesregler opkaldt efter faderen, den anden efter morfaderen, hvorfor han hed Levin Hansen Kroman. Ved den tredje blev opkaldelsesreglerne brudt, idet han kom til at hedde Christian, efter sigende fordi han var den første, der blev døbt i Marstal kirke. Endelig blev den fjerde opkaldt efter forfaderen selv og kom til at hedde Hans Hansen Kroman.

Ved opførelsen af Marstal Kirke 1737 har kroen i Lille Rise åbenbart mistet sin betydning og er formentlig ikke længe efter ophørt som kro. Omkring 1900 blev gården flyttet op til landevejen Marstal – Ærøskøbing. Efter at gården har været brændt en gang siden flytningen, er den nu en stor smuk bygning med et ret betydeligt jordtilliggende. Den gamle gård lå i nogle år som en faldefærdig ruin. Jeg husker, at jeg engang, da vi som store drenge ofte strejfede vidt omkring, har været inde i den uden at have anelse om, at det var den gamle gård og kro, som i sin tid havde givet slægten navn.

Ind imellem turene samlede jeg materiale til en stamtavle. Af præsten lånte

jeg kirkebøger fra 1814 og fremefter, og en slægtning af mig på mødrene side, Jørgen Kroman Hansen, udskrev familieindførsler fra de ældre kirkebøger i Landsarkivet i Odense. Da jeg flere år efter udarbejdede en fælles stamtavle for alle linierne, viste det sig, at min familie havde været den ældste gennem alle slægtled lige til mig selv med navnene skiftende efter de marstalske opkaldelsesregler, som der er givet eksempel på. Hvis en af de mænd, der skulle opkaldes efter, var afgået ved døden, havde denne forrang.

For pigerne gjorde ganske tilsvarende regler sig gældende, blot var det nu den kvindelige side, der opkaldtes. Reglerne blev overholdt strengt for drengenes vedkommende. Men ved midten af det 19. årh. begyndte en ny skik at gøre sig gældende for pigernes vedkommende, idet man nu fandt, at det kunne være tilstrækkeligt, hvis pigens navn begyndte med samme bogstav som navnet på den, hun skulle opkaldes efter. Min oldemor havde navnet Else Hansdatter. Hendes børn og vel navnlig svigerdøtre fandt imidlertid, at Else var et utilladeligt gammeldags navn, hvorfor to fik navnet Emilie og en tredje navnet Elvira. Nu gik det imidlertid sådan, at navnemoden igen skiftede, og inden århundredet var ude, var Else igen blevet moderne, mens Emilie og Elvira var umoderne. Hertil kom en anden forstyrrelse i navneskikken. Allerede i første halvdel af det 19. årh. trængte en ny skik igennem, ifølge hvilken man kunne opkalde piger efter mænd. Disse navne blev i Marstal som andetsteds meget almene, således Hansine – af Hans, Petrine og Petra – af Peter, Hermine – af Herman, Jørgine – af Jørgen og Nicoline og Nielsine – af Niels. Min bedstemoder, der var født Boye, var den yngste af en stor børneflokk og blev opkaldt efter sine tre morbrødre, hvorfor hun kom til at hedde Oline, Rasmine, Franzine. De tre brødre var indvandret til Marstal fra den lille ø, Rågø, ved Lolland og fik alle en betydelig position i Marstal. Rasmus, som skrev sig Rasmus Madsen Rasmussen, var i mange år den ledende kraft ved havneanlægget og blev senere postmester efter en audiens hos Chr. VIII. Oles datter blev gift med Landfogden på Ærø, Justitsråd Carstens.

Den gamle slægtsgård i Lille Rise har også på anden måde en vis interesse, idet et sagn om ellefolk er knyttet til den. Sagnet meddeles her, som det er fortalt af Hübertz. Han betegner gården som den nederste i Lille Rise og fortæller, at der boede Ellefolk under ovnen i bryggeriset. Engang kom en

lille ellepige ind til konen og bad om at måtte låne en saks. »– Hvortil skal du bruge den?«, spurgte konen. »– Til at skære min brudesærk med«. »– Du skal få saksen, dersom jeg må se, hvorledes det går til, når I holder bryllup«. »– Ja, gerne. Du kan se det gennem en revne i ovnen, men ler du, må du intet mere se«.

På bryllupsdagen kiggede konen så gennem revnen. Inde i ovnen sad et helt selskab små pyntede ellefolk til bords og tog dygtigt for sig af retterne. Imidlertid hændte det sig, at to af gæsterne blev uenige. Efter at de havde skændtes noget, sprang de op på bordet og tumlede så længe omkring, til de begge drattede ned i suppefadet. Dermed var slagsmålet ude; begge de små personer kravlede forknytte ud af fadet, hele selskabet brast i en skoggerlatter, og bondekonen stemte i af fuld hals, hvorefter hele stadsen forsvandt.

Hübertz fortæller videre: »I samme hus hændte det engang, at to piger, der havde fortørnet ellefolkene, i søvne blev båret ud af deres seng og bragt hen i en anden i et afsides værelse. Der blev de liggende og sov til langt over middag, og man fandt dem først efter lang tids søgen«.

Også i min ungdom var overtroen meget stærk på Ærø. Der havde netop året før jeg kom hjem, været en opsigtsvækkende heksesag i Marstal, som tilmed berørte min egen familie. En svoger til min bedstefader havde en datter, der var forlovet med en ung mand fra en gård i landsognet. I samme gård var der en sengeliggende ældre kone. Da lægerne ikke kunne finde ud af, hvad hun fejlede, kom man på den tanke, at hun var forhekset og søgte råd hos en klog mand på Langeland. Han meddelte, at den første, der kom på besøg hos dem, efter at de var kommet hjem, var heksen, der havde forhekset konen. Tilfældigvis var sønnens svigerfader den første, der kom på besøg, og han blev nu beskyldt for at have forhekset konen og måtte anlægge retssag for at blive rensat for beskyldningen.

Under mine samtaler med ældre medlemmer af familien søgte jeg at få oplysninger om forskellige former for overtro som tankeoverførsler, varsler, spøgelse, heksetro, underjordiske o.s.v.

Et oplagt tilfælde af tankeoverførsel havde man i en episode, der fandt sted, efter at Hans Peter Kromans to sønner, Peter Hansen Kroman og

Hans Hermansen Kroman, havde overtaget hans skib, en Jagt, som min tante senere forærede mig et maleri af.

Under en orkan i Østersøen blev både skipper og styrmand skyllet over bord af en brådsø. Skipperen blev imidlertid skyllet om bord igen, hvad der kunne lade sig gøre, idet den tids Jagte ikke havde skanseklædning, hvorimod styrmanden druknede. Skipperens kone lå hjemme i sin seng og diede sit barn, da hun pludselig følte, at en kold, våd hånd lagde sig over hendes hånd. Om morgenen kom svigerinden hen til hende, og hun fortalte da denne om sin oplevelse. »– Det er meget værre med mig«, svarede svigerinden. »– Jeg så min mand komme drivende våd ind i soveværelset«.

Også et varsel fik jeg fortalt om. En søster til min farmoder, hvis mand havde været skibsmægler i Hull, havde mistet sine sønner på søen. Hun fortalte, at en af dem i drømme havde set sig selv entre ud på sprydet af et skib. Det blev altid regnet for et ondt varsel at se sig selv i drømme. Den unge mand omkom da også netop under den manøvre, han havde drømt om.

Underjordiske, der på marstalsk hed *Højsknægte*, var der selvfølgelig ingen, der troede på, men man kendte sagnet om deres udvandring til Norge, ligesom sagnet om ellefolkene på gården i Lille Rise var almindelig kendt. Om hekse og hekseri fortalte man løst og fast, navnlig om en bestemt familie, der havde været hekse gennem tre generationer.

Mens jeg som dreng havde set en ringe del af øen, kom jeg nu på min cykle rundt til alle kroge af den. Jeg var på det tidspunkt også botanisk interesseret og indsamlede blomster, som jeg bestemte og pressede, som jeg havde lært i Realskolen. Ligeledes opsøgte jeg stendysser og voldsteder, som jeg aftegnede. På en af mine ture kom jeg over dæmningen ved Snekkemose Nor til voldstedet Borret ved enden af en landstrimmel, som i sin tid delvis havde lukket for Norret. Det var en lav rektangulær forhøjning omgivet af en vold, som et par arbejdsmænd var i gang med at grave i. Jorden kastede de op imod en slags sold bestående af jernstænger i en træramme for at frasigte sten og andet. Brudstykker af røde teglsten viste, at anlægget ikke kunne være ældre end den ældre middelalder. Formodentlig har Snekkemose Nor været benyttet som havn, inden Ærøskøbing blev anlagt i det 13. årh., og anlægget har været et forsvarsværk til beskyttelse af havnen.

Ødelæggelsen var begyndt nogle år tidligere. Man gravede i ca. 1 meters

dybde, og omkring halvdelen af volden var nu borte. Jeg havde netop læst i avisen, at alle jordfaste, historiske mindesmærker skulle fredes, hvad der havde glædet mig meget. Det havde altid været mig uforståeligt, at Direktør Mackeprang fra Nationalmuseet hævdede, at fredning skulle være frivillig. Det var mig uforklarligt, at det skulle overlades til tilfældige, private ejere at afgøre, om et oldtidsmindesmærke, f. eks. en stendysse, skulle bevares eller ødelægges. Jeg fortalte de to mænd, at det var ulovligt at grave i volden, da den var fredet. Da jeg senere på året kom til København, gik jeg op på Nationalmuseet og fortalte om hændelsen. Til min overraskelse fik jeg ikke ubetinget medhold. Man mente, det var for stort et jordstykke at frede. Hvis det lå på en husmands jord, ville det måske være det meste af hans ejendom. Man meddelte derfor vedkommende, at man gerne måtte fortsætte gravningen. Den ophørte imidlertid af sig selv, og der står stadig et stykke tilbage af volden.

Min henvendelse havde imidlertid bevirket, at Direktør Nørlund i efteråret 1938 rejste derover og lod anlægget fotografere og opmåle.

Voldstedet var et yndet udflugtssted for beboerne i det nærliggende Ærøskøbing. Det var en passende eftermiddagstur for disse, som kunne nyde en pakke medbragt smørrebrød på voldens græsklædte skråning. Jeg talte senere med en af ejerne af pladsen – det var ikke noget husmandssted, men stedet ejedes i fællesskab af en række gårde, som brugte den sparsomme græsbevoksning på den grusede jord til fåregræsning. Han beklagede i øvrigt, at man i det hele taget havde gravet der, da gruset var så urent, at det ikke var noget værd.

Jeg nåede nu også ud til Skjoldnæs ved Ærøs vestspids. På nordsiden ikke langt fra fyret var et langt fremspring, som på et kort kunne ligne et næb, og derfor blev kaldt Næbbet. Her var der en lav frodig strandeng med strandblomster. Yderst ude på spidsen lå en velbevaret skandse anlagt med grav omkring – utvivlsomt fra Englænderkrigen. Da jeg et års tid senere besøgte stedet, havde en oversvømmelse i mellemtiden ødelagt noget af volden. For en snes år siden under museumsinspektør Stiesdals besøg på Ærø ville jeg vise ham voldstedet på Næbbet. Det var i mellemtiden blevet mishandlet og hærget af grusgravning, var fuldt af brede render og vandhuller, og man var gået skandsen så nær, at der kun var selve skandsen tilbage, der lå som en lille holm omflydt af vand. Midt på pladsen var efterladt et par

oprustne og nedslidte gravmaskiner. Jeg finder det utroligt, at naturbeskyttelsen ikke har forhindret, at et smukt stykke ærøsk natur tilmed med et fredet mindesmærke blev ødelagt, for at nogle mennesker en kort tid kunne få en indtægt.

Også på Ærøs sydkyst hærgede gravning efter grus, der blev eksporteret til Tyskland. På sydstranden ikke langt fra Søby var der et mindre anlæg, en halvkredsformet vold – formodentlig en kanonstilling fra Englænderkrigen.

En dag cyklede jeg ud til den vestlige del af Ærø, hvor jeg aldrig havde været som dreng. Terrænet her er meget kuperet og her ligger Ærøs højeste punkt, Synneshøj. En mils vej fra Vester Bregninge ser man i en lavning på højre side den tidligere herregård, Søbygård, opført af Hertug Hans den Yngre i en opdæmmet sø, formentlig oprindelig en mølledam. Jeg kørte ind på gårdspladsen, der på de tre sider var omgivet af avlsbygninger i bindingsværk fra herregårdens tid. På højre side på det gamle voldsted lå hovedbygningen af kampesten opført i første halvdel af det 19. årh. af familien Fabricius, som dengang ejede gården. De solide kælderum i underetagen eksisterer stadig som et minde om den ældste hovedbygning.

Da jeg ankom, var en gårdsdreng ved at vande heste. Jeg spurgte ham, hvad gårdejereren hed. Drengen vidste imidlertid kun, at han hed Per – udtalt *Pær*. Det imponerende voldsted, som er bevaret, var anlagt som en kongelig fæstning. Anlægget har iflg. museumsinspektør Stiesdals undersøgelser sine forbilleder i Normandiet, hvor man finder tilsvarende voldsteder fra 12. årh. Også i nærheden af Pløn i Holsten findes et voldsted af lignende karakter omend knapt så kompliceret.

I det 12. årh. var specielt Syddanmark hærget af Venderkrigene, og borgens beliggenhed ved Vitsø har været velegnet for forsvaret af Vestærø. Vitsø, der nu er udtørret, har oprindelig været en indskæring fra Østersøen med gamle pumpemøller. I vigen har man i de senere år fundet rester af bebyggelse.

Ikke langt fra Søby mellem landevejen og sydstranden var tidligere et område med lyngbakker, det eneste af den art på øen. Det var navnlig et skønt syn i eftersommeren, når lyngen blomstrede. For nogle år siden er

Dialektsprove fra Marstal c. 1909.
 Den gamle Lods klæs blivsen (f. c. 1830) fortæller om Kampen
 ved Ekerøfjorde og det følgende Fangearbejde.

de va' væsd ei så mæsten nedværet å' ni' je' va' su' dain' hoi's
 meins' hander ei' sponlogu's, a dain' gamle' hoi's, klæs' klæs' son
 kein' ei' ed' befældi' æns. Vhans' slægt' ha' væren' hoi's ei' marstal
 de' sids' hoi's været. Ha' va' dain' gain' ei' halvfjærvens' men' må's
 åns' freg' å' kint' å' åls' kei' x' åll' se' on' de' s' g' os. V' s' am' di' ål' d' os
 marstal' os' va' hoi's, hoi's' ha' s' os' i' os' ei' hoi's' hoi's' os' s' g' os
 å' os' på' hoi's' s' g' os' s' g' os' V' å' os' røneim' os' a' hoi's' os' s' g' os' hoi's
 ha' hoi's' os' al' os' i' å' k' os' pl' os' a' hoi's' været' ha' ei' k' os' g' os' os' os' kei'
 hoi's' å' os' me' s' g' os' os' hoi's' å' os' å' os' di' hoi's' os' hoi's' å' os'
 å' os' å' os' hoi's' os' i' os' os' de' væns' g' os' s' os' s' os' de' os' hoi's' V'

de va' on' le' s' hoi's' g' os' me' s' os' men' ha' va' i' os' hoi's' s' os' hoi's' os'
 hoi's' hoi's' å' os' s' os' g' os' va' de' os' å' os' kei' va' os' os' væns' di, no' ha' ei' å' os' g' os' os'
 å' os' s' g' os' s' g' os' os' å' os' hoi's' os' ei' s' g' os' os' os', de' hoi's' i' os' os' os' os' å' os' væns' os'
 os' hoi's'

I det følgende gengives Lodsens Fortælling med Tilhørsme's
 Replikter mine to Tænder, Replikker mellem Tankerbejger:

'dain' gain' je' va' os' os', va' je' os' gain' ei' hoi's' os' hoi's' å' os' hoi's'
 i' os', de' hoi's' os' me' ei' os' os'. Ha' os', ha' ha' ål' d' os' s' os' os' os' ei'

s' os' os' os' os' os', dain' va' s' os' hoi's' os', s' os' dain' va' a' hoi's' os'
 å' os' os' dain' gain' vi' va' ei' hoi's' s' os' os', de' je' hoi's' os', vi'
 s' os' os' å' os' os' os' os' os' os' os' os' os' os' hoi's' os' os', men' de'
 va' hoi's' os' os' os' os' os' os', de' os' hoi's' os' os'.

- va' de' kein' gain' me' g' os' os' os' -

'Ja, da va' kein' hoi's' os' os' os' å' os' me'.

Eksempel på Erik Kromans dialektsamling. (Se endv. side 44).

lyngbakkerne imidlertid blevet beplantet med nåletræer, hvilket nok er en tvivlsom forbedring.

Da jeg en dag i 1909 besøgte mine tanter i Skolegade, kom den gamle lods, Claus Clausen på en tilfældig visit. Han var da i 70'erne, født i 1830'erne, men stadig åndsfrisk og livlig og altid parat til en diskussion. Samtalen kom til at dreje sig om kampen ved Eckernförde 1849, som både han og min bedstefader havde deltaget i. Lodsens fortalte bl.a., at en af de matroser, som sprang i luften med linieskibet Christian d. Ottende, faldt uskadt ned, hvilket jeg ikke har set opgivet andre steder. Jeg benyttede lejligheden til at nedskrive hele samtalen og omskrev den senere med lydskrift, hvad der ikke voldte vanskelighed, da han bortset fra et enkelt gammeldags ord, som jeg ikke kendte, talte den samme dialekt som tanterne og jeg selv. Folkemålsudvalget har senere fået en kopi heraf.

En anden dag var jeg med en ven i den lille landsby, Olde, ved vejen mellem Rise og Tranderup. Vi havde hørt, at der her nylig var død en klog kone, der havde efterladt sig en Cyprianus – en drømme- og spåbog. Vi fik opspurgt, hvor den kloge kone havde boet og henvendte os til den ældre dame, der nu boede i huset. Den kloge kone havde ganske rigtigt efterladt sig en sådan bog. Damen, vi talte med, havde været meget betænkelig ved at have den i huset. En dag havde hun taget mod til sig, og selv om det var blevet sagt, at bogen ikke kunne brænde, havde hun taget den med en ildtang og smidt den i kakkellovnen, hvor den desværre brændte godt nok.

Efter besøget i Olde fortsatte vi til Stokkeby, hvor der boede en mand, der kunne vise vand for folk, når der skulle graves en brønd. Han modtog os meget venligt og viste med en todelt pilekvist, hvorledes man bar sig ad med at vise vand. Vi kunne se, at der gik en vandåre på tværs af gårdspladsen. Han demonstrerede også, at han var i stand til at vise vand med en ildtang.

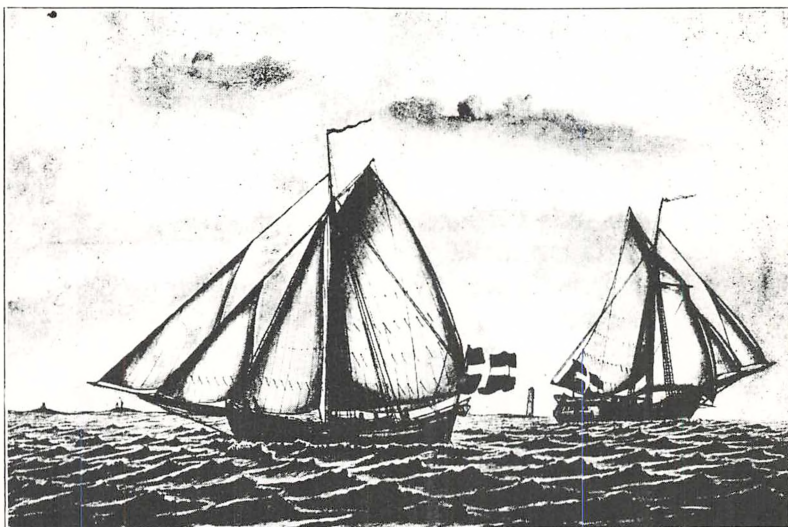
Nogen tid senere besøgte jeg min bedstefaders søster, en livlig og belevet dame. Hun fortalte, at familien oprindelig var kommet fra Lifland, hvorfor de havde kaldt sig Liflændere, indtil en anden familie gjorde krav på navnet. Det var oprindelig en fader med to sønner, der var kommet til Marstal. De byggede hus i det nordvestlige hjørne af byen ved den lille

gyde, der kaldes Pilegården. Under udgravningen fandt de en nedgraven skat. Denne skulle opgraves stiltiende, men da faderen sagde til sønnerne »– Stat bi min Jacob, hold under min Frederik«, forsvandt skatten. Jeg fortalte hende om min egen søgen efter en cyprianus, som hun udtalte på marstalsk »*sebrejanas*«. Hun mente, den var skrevet med røde bogstaver. Da datteren fortalte, at hun havde set en bog med røde bogstaver, sagde moderen: »– Nej, fy!«

1900-tallets første halvdel var en omvæltningstid for samfundslivet, ganske særligt for de brede lag i befolkningen. Navnlig satte tiden omkring den første verdenskrig et dybt skel. Mens den gamle tid i det væsentlige fortsatte i de første år af århundredet og endnu delvis under første Verdenskrig, skete der i mellemkrigsårene store ændringer i samfundslivet og den almindelige opfattelse af tilværelsen. I religiøs henseende afløstes den gamle bogstavtro opfattelse af biblen af et mere rationelt syn på religion – gammel overtro, tro på spøgelse, heksetro o.s.v. forsvandt og erstattedes af et mere nøgternt syn på livet.

Gammeldags forhold ændredes efter den nye tids krav. I hvert fald på øerne forsvandt dialekterne og afløstes af et mere eller mindre korrekt rigsdansk. Marstal har formentlig været et af de sidste steder på øerne, hvor den gamle dialekt var almindeligt talesprog, både på grund af øens isolerede beliggenhed og på grund af den relativt store og dialekttalende befolkning. Dialekten forsvandt gradvis i løbet af tyverne og må regnes for at være ophørt som samtalesprog omkring 1930. Dette betyder, at det ikke i dag vil være muligt for nogen under 80 år at tale den gamle dialekt. Adskillige gamle mennesker vil imidlertid huske mere eller mindre fra deres barndoms og ungdoms talesprog. I enkelte familier har man talt dialekten indbyrdes, så længe de gamle levede, og enkelte har stadig vedligeholdt det af interesse for sproget, som det er tilfældet med under tegnede, der har benyttet dialekten, så længe, der var nogen at tale med.

De optegnelser, jeg fik mulighed for at gøre i løbet af det år, jeg tilbragte i Marstal som ung mand, kom til at danne grundlag for min senere beskæftigelse med Ærø's historiske, kulturelle og sproglige forhold – således arbejder jeg for tiden på en marstalsk dialektordbog i samarbejde med Dialektinstituttet.

Jaglin Lønn. Christina på 4000. H. M. Kroman af Marstal 1786.

Jagt Synne Kirstine, bygget i Marstal 1786 til Hans Peter Kroman.
Gammel Jagttype uden Skanseklædning.

Bibliografi

Erik Kromans artikler om Ærøs historie:

Fynske årbøger:

Hvor gammel er Ærøskøbing?

St. Alberts kirkegård på Ærø.

Ærøskøbings gamle kirke.

Guldgraver i Californien og Australien

– en ærøskøbingbos oplevelser i beg. af 1850'erne.

Danmark før og nu, Øerne, bd. 1:

Ærøskøbing.

Danske Magasin, 8 R.I. 3 hft.:

Indberetninger om forholdene på Ærø under svenskekrigene 1658–59 og den nærmest derefter følgende tid.

Danske Magasin, 8 R III, 1 hft.:

Hans Christian Svindings dagbog vedrørende

Eckernfördetoget og fangenskabet i Rensborg og Glückstadt.

Sjöhistorisk Årsbok, 1947:

Skibsbyggeriet i Marstal.

Afhandlinger tilegnede arkivmanden og historikeren, rigsarkivar, dr. phil.

Axel Linvald, 1956:

De sønderjyske fyrstearkiver i Rigsarkivet.

Rise sogns gårde, 1960:

Oversigt over Ærøs historie.

Danica, 1964:

Træk af ærøsk navneskik.

Erik Kroman.

Sønderjysk månedsskrift, 1966:

Ærø og Sønderjylland.

Turistårbogen, 1970:

Sproget på øerne og Ærøs historie.

Ærøboen:

Naturfredningsloven af 7. maj 1937

og de ærøske fortidsminder, 1939.

Ærøs gamle segl, 1953.

Ærøskøbing gamle kirke, 1958.

En digterpræst i Ærøskøbing og hans beretning om en episode i Ærøskøbings gamle kirke, 1959.

Tranderup, 1959.

Det gamle Graasten og Hertug Christians kro, 1959.

Svenskerne på Ærø og Ærøs skove, 1959.

Hvor lå Hertug Christians hus i Ærøskøbing? 1960.

Hvad blev der af Ærøs gamle fane?, 1961.

Hvor gamle er de ærøske kirker?, 1961.

Dannebrog, 1962.

Det ældste Søbygård, 1962.

Det nye Søbygård, 1962.

Vester Mølle, 1962.

En ærøbos skildring af kampen ved Eckernförde, 1963.

Frederik den femtes rejse til Ærø 1750, 1963.

Voderup, 1964.

Ærøs forbindelse med Sønderjylland, 1964.

H. P. Webers dagbog, 1965.

»Herregården« i Ærøskøbing, 1965.

Den adlede familie von Schrödersee fra Ærøskøbing, 1966.

Marstalske pionerer i Afrika, 1966.

Sankt Alberts Ærøs værnehelgen, 1966.

Ærøsk navneskik, 1967.

Fund af gamle dokumenter på Ærøskøbings rådhus, 1968.

Et bryllupsdigt fra 1744, 1968.

Gudsgave, 1968.

Hvornår nævnes Ærø første gang?, 1968.

Kong Valdemars jordebog over Ærø, 1968.

Lidt om julens historie, 1968.

Ærø i vendertider, 1969.

Da Ærø tilhørte markgreverne af Brandenburg, 1969.

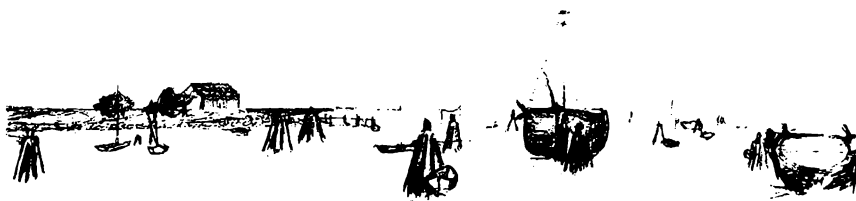
Spøgeri på Ærø i gamle dage, 1969.

Ærø under de holstenske grever, 1972.

En Ærøskøbingsømands oplevelser, 1973.

Ærø under de første oldenborgske konger, 1974.

Ærøs gamle fane, 1974.

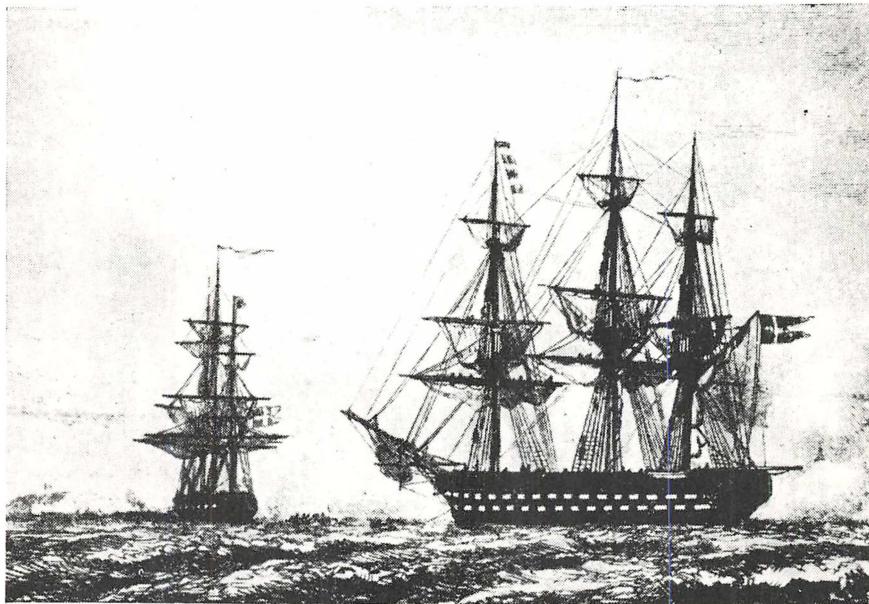
Muskel Henn

Erik Kroman.

En Marstaller fortæller om Kampen ved Eckernførde

Af Overarkivar dr. phil. Erik Kroman.

Mens sidste Nummer af »Ærøboen« bragte en Skildring af Kampen ved Eckernførde paa Grundlag af en Beretning skrevet af en Ærøskøbingbo, som havde deltaget i det ulykkelige Togt ombord paa Linieskibet Christian VIII, skal der nedenfor efter en ældre Optegnelse gengives en mundtlig Fortælling af en Marstaller, der som de fleste andre Marstallere havde været med Fregatten Gefion. Hans Oplysninger supplerer paa forskellig Maade H. C. Svindinges Beretning. Fortælleren var den gamle Lods

*Linieskibet Christian VIII
og Fregatten Gefion i Eckernførde Fjord.
Samtidig Radering. Kgl. Bibl.*

Claus Clausen, hvis Slægt i det sidste Hundredeaar havde været Lodser i Marstal. Han var dengang i 70erne, men meget aandsfrisk og livlig og altid oplagt til en »Deskos«. Som de ældre Marstallere endnu vil huske, boede han »søer iue« i Hjørnehuset skraas over for Teknisk Skole, hvor han paa Rygningen af Huset havde bygget en Slags Udsigtstaarn af Træ, hvorfra han i Kikkerten kunde holde Øje med Skibene »til Søs« og se, om de hejste Lodsflag for at blive lodset ind gennem det vanskelige »Søndre Løb«. Han var en lille, spinkel Mand, men utvivlsomt baade behændig og stærk, hvad der nok kunde være nødvendig, naar han i oprørt Sød skulde entre ombord paa Skibene, der laa underdrejet for at vente paa Lods. Det var en Dag – vist i 1909 – han i et tilfældigt Ærinde besøgte mine Fastre, at han fortalte om sine gode Kræfter, hvad der førte ham ind paa at fortælle om Oplevelserne i Eckernførdekampen og det paafølgende Fangenskab. Jeg overværede Samtalen og benyttede Lejligheden til – saa vidt muligt ordret – at nedskrive den. I det følgende gengives Lodsens Fortælling med Tilhørernes indskudte Replikker mellem Tankestreger (Samtalen blev selvfølgelig ført paa det gammeldags Marstalske, som her dog kun kan antydes):

Dengang jeg var ung, var jeg engang i København oppe hos en, der tatoverede mig i Armen. Han sagde, han ha' aldrig stukken i saadan en Arm før, den var saa haard, som den var af Ben og Sener. Dengang vi var i Fangenskabet, kan jeg hause, vi prøvede og løfte en Jernstang. Vi var et halvt Hundrede Mand, men der var kun tre foruden mig, der kunde løfte den.

– Var det dengang med »Gefion« ? –

Ja, da var din Far jo og med.

– Det maa være væmmelig og være i Krig. –

Ja, der blir jo alletider en Del skaat. (Lodsens sagde »skaat« – vi sagde ellers altid »skyt«). Jeg kan dog edde sige, jeg var bange for og bli skaat. Jeg kan hause, jeg ha' en Drøm et Par Dage, før vi kom derved. Det var jyst edde, fordi jeg drømte, at det var der nede, nej, det var ligesom oppe Møllevejen, jeg kom ned mod Marstal, saa stod der Soldater ved begge Sider af Vejen og skød efter mig, og der kom en Kugle og tog event (»lidt«) af Huden af, men ellers kom jeg edde til Skade. Da jeg saa kom ned til Byen, var der Oprør alle Vegne, og en hel

Del af mine Kammerater blev skaat. Den Drøm ha' jeg nu i Tankerne, da vi kom derned og saa Batterier paa begge Sider, der skød efter os, og jeg var slet edde bange. Jeg ha' saadan Følelsen af, at jeg vilde edde bli skaat; men der var en af mine Kammerater, som jeg stod og snakkede med en lang Tid, før vi kom ind i Fjorden, og da vi saa kom ind, kom der en Kugle og skød ham ihjel med det samme.

– Hvor maa det være greuli og være med saadan! –

Ja, der var jo en Mængde, der blev skaat. Der laa en hel Bunke af døde, og rundt om paa Bænkene var der tæt besat med saarede. Her fra Byen var der en syvotte Stykker, der blev skaat, men jeg blev edde saa meget som skrammet af en Kugle.

– Du maa ha' vaaren heldig! –

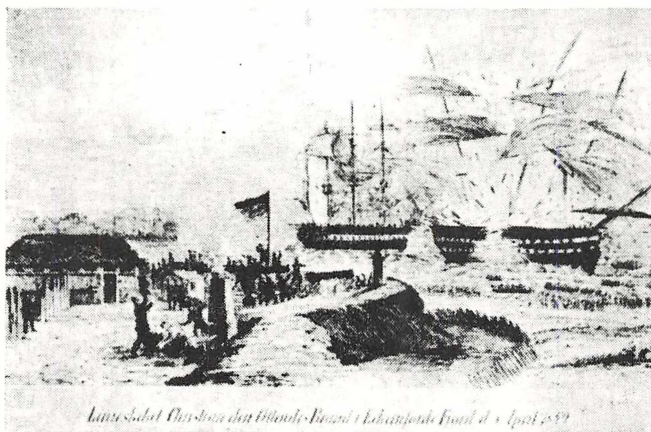
Ja, det er jo'de alle, der kommer i Krig, der blir skaat.

– Var der nogen Marstallere, der var med paa Linieskibet? –

Ja, der var nogen faa.

– Sprang de saa i Luften med? –

Nej, alle der vilde, fik jo Lov og ro ind, og nogen maatte jo svømme, men Tyskerne gjorde alt, hvad de kunde, for at redde saa mange som mulig, det maa vi da sige. Der var en Marstaller, en der hedte Boye, der blev ombord hos Officererne paa Linieskibet og sprang

Kampen ved Eckernførde set fra et af de tyske Batterier gengivet i et tarveligt tysk »Skillingsstryk«. Kgl. Bibl

i Luften med. Han var med som kendt Mand. Officererne mente jo, det var deres Ære for nær og gaa fra Borde. Det var jo og flovt. De var kommet ned for at gøre Tyskerne Skade, og saa blev det dem, der kom til at bukke under. Der var nogle, der mente, at det var dem selv, der ha' stukken Ild paa Skibet, men det var maaske nok Tyskernes Kugler. De skød jo med gloende Kugler for at faa det skaat i Brand. Vi var saa døve af Kanontordenen, at vi ikke engang hørte, at det sprang i Luften, men vi saa det jo.

– Vilde de edde og ha' ladet Fregatten springe i Luften? –

Jo, de snakkede jo om det, men næstkommanderende sagde, at det kunde de aldrig forsvare for alle de saarede. De raske kunde jo sagtens komme ind. Der var jo'de længere, end de ha' kunnet svømme.

– Blev Pengene, der var ombord, edde delt ud? –

Jo, der var først Tale om at smide dem ud, for at Tyskerne ikke skulde faa dem, men saa blev det foreslaet at dele dem ud, og det gjorde de saa, men det var jo ikke ret meget, hver fik. Der var en Matros, der var paa Linieskibet, da det sprang i Luften, og sprang i Luften med, men kom hel ned. Jeg ha' i mange Aar en Firemarker liggende, som en Tysker, der kom og bad mig om og vise ham den Mand, der var sprungen i Luften og kommen levende ned, gav mig. Matrosen gav han en Ottemark. Der var flere Gange, efter at jeg var kommen i Land, at jeg let kunde ha' flygtet, men jeg var jo i Matrostøj og ha' ingen Penge, og Fangenskabet var jo'de saa slemt. Det værste var Turen op til Rendsborg fra Eckernførde. Jeg ha' taget et Par tyndsaaledede Sko paa, saa jeg var forfærdelig ømfodet, da vi kom til Rendsborg. Op mod Rendsborg var Siderne af Vejene tæt besat med Folk, der var kommen for at se os danske Matroser. Da vi saa kom til Rendsborg, blev vi sat ind i Kirken; der var kørt mange Hundrede Læs Hø derind. De fleste var saa trætte, at de smed sig lige ned, da de kom ind. Der kom en højtstaaende Officer og vilde have os til og gaa over til de Tyske, og vi kunde vel og nok ha' faaet bedre Stillinger der, men det vilde vi alligevel edde. For at slippe fri for Fangenskabet behøvede vi det jo'de. Det var edde saa slemt. Vi ha' ingen Ting og bestille og kunde gaa, hvor vi vilde, ude paa Kirkegaarden; men de vidste jo heller

edde, om Landet vilde bli dansk igen, eller hvad det skulde bli. Den tyske Officer sagde saa: De Ærøboer er stive, men renlige er de, det Renommé maa jeg give dem. Ærøboerne var nemlig dem, der holdt bedst Orden der. Der var nogen af dem fra København, der spillede Komædie, og jeg har aldrig moret mig saa godt som dengang, og jeg har dog flere Gange vaaren i Teater i København. De spillede en, kan jeg hause, der hedte Eventyr paa Fodrejsen. Vi fik nok at spise og drikke, ja vi fik snarere alt for meget, men jeg kan dog edde sige andet, end jeg alligevel heller vilde være ombord, hvor godt vi end ha' det.

– Hvor længe varede Fangenskabet ? –

Vi sad et Par Maaneder.*) Vi var rejst over til København i Februar, og det var i August Maaned, vi kom hjem, og vi kom saa ikke med senere. Da vi kom hjem til Marstal, blev der holdt stort Bal paa Skolen for os.**)

*) I Virkeligheden varede Fangenskabet over 4 Maaneder, deraf tilbragtes de sidste 6 Uger i Glückstadt. Det var det sidstnævnte Sted, der blev spillet Komædie. Se foreg. Artikel.

**) Der kan formentlig endnu i Marstal og Ærøskøbing findes gamle Breve og Optegnelser fra Krigen. Skulde nogen have Oplysning om saadanne, bedes man venligst give »Ærøboen«s Redaktion Meddelelse derom.

»Ærøboen« nr. 6, 1963

*Dagen efter Kampen.
I Forgrunden Fregatten
Gefion med det blaa-
hvid-røde »Oprørsflag.*

*I Baggrunden ses det
rygende Vrag af Linie-
skibet. – Samtidig Teg-
ning. Kgl. Bibl.*

